

В. Д. Воднік, кандидат філософських наук, доцент, старший науковий співробітник НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України

Соціально-політичні конфлікти у суспільствах, що трансформуються

У сучасній Україні, яка перебуває у стані трансформації, переходу від тоталітаризму до демократії, йде досить інтенсивний процес соціально-економічних, політичних і духовних перетворень. Для перехідного періоду у розвитку суспільства є характерним різке загострення і зростання соціальних конфліктів, які пронизують усю його життєдіяльність. Конфлікт — це зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок, поглядів суб'єктів взаємодії.

Суспільства, що трансформуються, — підкреслено конфліктогенні. Конфлікти багато в чому зумовлені зростаючою соціальною нерівністю, поляризацією суспільства, і тому вони є тривалими, непримиренними, їх важко стримувати, якщо немає панування права і сильної правової держави, якщо кримінальне збагачення нерідко пов'язане з апаратом влади. Неоформленість класової структури, відсутність стабільних, стійких класів спричиняє подальше збільшення неконтрольованих і деструктивних соціальних конфліктів.

© Воднік В. Д., 2001

Будь-який конфлікт сам по собі є досить складним соціально детермінованим феноменом. Виходячи з цього, його можна визначити як один з різновидів суспільних відносин, суб'єкти якого відтворюють через свою мету потреби й інтереси, що лежать в основі конфлікту, та прагнуть реалізувати їх у гострій боротьбі.

Склалась дуже нестабільна соціальна ситуація, емпіричним індикатором якої виступає соціальна напруженість — складне соціальне явище, описане сукупністю показників. Для нас важливо зафіксувати дві речі: 1) соціальна напруженість — це певна фаза визрівання соціального конфлікту; 2) соціальна напруженість — особливий соціально-психологічний стан суспільства, для якого є характерним латентне або відкрите несприйняття суспільних умов і дій владних структур, що склались.

Соціальну напруженість не слід, мабуть, розглядати як суто негативне явище, у певній пропорції вона повинна бути присутньою у будь-якому суспільстві — адже з неї і виникає потенціал розвитку. Але є межа, за якою з функціональної вона може перерости у дисфункціональну.

Особливий інтерес становлять конфлікти у політико-правовій сфері, в першу чергу між елітами, партіями й у середині них. Такого роду конфлікти є надзвичайно важливими, тому що політичні еліти (разом з економічними) — головний чинник, який визначає напрямок і зміст соціальних змін. Негативна роль цих еліт у конкретних умовах драматичних суспільних сюжетів (особливо на фоні помилкових рішень їх лідерів, засліплення владолюбством і труднощів налагодження політичної згоди) може спричинити, а часто і спричиняє, фатальні наслідки для суспільства і держави. Щодо партій, то вони є не лише організаціями, що борються за владу, але й групами, що відображають важливі риси соціальної структури. Необхідно розглядати протиборство між ними, не обмежуючись лінією «влада—опозиція». Всередині самих політичних груп воно може бути більш гострим, ніж поміж пануючою партією та опозицією.

На еволюційно-історичному шляху розвитку партії можна виокремити ряд основних, характерних етапів, перший з яких — зародження нової партії у надрах старої державної, за-

конодавчої та політичної системи як реакція у відповідь на загострення суперечностей у суспільстві.

Другий етап — боротьба партій за владу: пошук способів, методів, сил, які спроможні дестабілізувати і дискредитувати державний лад і правлячу партію; створення кризової ситуації у країні; поразка або перемога партії та успіх громадських сил, які стоять за нею і підтримують її.

Третій етап — конструювання нового державного і законодавчого механізму, тобто доведення цього механізму до рівня реалізації політичних завдань, що покладені на партію суспільством; проведення кадрової політики, яка відповідає інтересам правлячої партії, визначення своєї ролі у державному механізмі.

Четвертий етап — формування матеріально-технічної бази діяльності партії і фінансових джерел її існування.

П'ятий — систематична робота партії за основними напрямками її діяльності з одночасним діалектичним розвитком її організаційної структури, форм і методів роботи, щоб уникнути загострення суперечностей.

Будь-який конфлікт має функцію диференціювання відносин. Там, де він виникає, відбувається поляризація сил, які потенційно або реально беруть участь у конфлікті, виявляється тенденція до появи зрештою головних сторін, що протистоять у конфліктному зіткненні. Коли процес досягає такого поляризованого стану, легко прогнозувати зміну колишньої цілісності.

Центральне питання конфліктів у політиці — боротьба за владу. При цьому владу треба розуміти не лише як інституціональні структури — уряд, силові відомства тощо, але й як вплив. Саме тому зараз зростає роль засобів масової інформації: адже через них можна впливати на відносини, не вдаючись до армії, поліції, силових методів.

Основна маса процедур, які застосовуються суспільством для розв'язання сучасних конфліктів, належить до числа правових. Це діяльність суду, арбітражу, третейського суду, які намагаються примирити ворогуючі сторони. Така діяльність передбачена законодавством, отже процедура вирішення конфліктів поширюється, по суті, на всі сфери права, має правовий характер.

За допомогою правових засобів втілюються у життя нові економічні відносини, змінюється правовий статус різних форм власності, утверджується політичний, економічний і соціальний плюралізм, відбувається реформування політичної і правової системи на концептуально нових засадах.

Особливе місце посідають державно-правові конфлікти, оскільки вони пов'язані з:

а) особовим складом суб'єктів цих конфліктів (народ, владні структури, регіони, політичні партії та інші угруповання тощо);

б) особливими об'єктами конфліктів (суверенітет держави, територія, поділ владних повноважень, дії владних структур тощо);

в) досить суттєвими наслідками розв'язання чи не розв'язання конфліктів, оскільки вони є вираженням інтересів великих груп населення або ж усього народу;

г) вирішенням принципових питань державотворення.

Наявність державно-правових конфліктів зумовлена такими загально-соціальними й юридичними чинниками:

— перехідним станом суспільних відносин;

— відставанням процесуальних конституційно-правових норм від матеріальних;

— відсутністю достатнього комплексу організаційно-правових механізмів розв'язання конфліктів між різними суб'єктами державно-правових відносин;

— втручанням законодавчої влади до компетенції виконавчої і навпаки;

— суперечностями в законодавстві;

— відсутністю чіткої ідеології державного будівництва;

— неякісним правовим регулюванням суспільних відносин;

— порушенням суб'єктами державно-правових відносин норм Конституції і законів, міжнародно-правових актів, ратифікованих Верховною Радою;

— різним тлумаченням гілками влади конституційних норм;

— спробою окремих територій змінити свій правовий статус або увійти до складу іншої держави;

- несформованістю легітимних владних інститутів;
- створенням незаконних військових формувань;
- діями суб'єктів державно-правових відносин, спрямованими на зміну шляхом насильства конституційного ладу і у будь-якій протизаконній формі територіальної цілісності держави;
- діями, спрямованими на підрич безпеки держави;
- діями суб'єктів державно-правових відносин по розпалюванню національної та релігійної ворожнечі, підтримкою державою відповідної конфесії, наділенням її перевагами перед іншими релігіями.

Підстави державно-правових конфліктів перебувають за межами права і зумовлені станом економіки, політичних відносин. Але ж багато з них мають своїм підґрунтям недоліки в юридичних приписах, у відсутності чітких правових механізмів розв'язання конфліктів.

Наявність державно-правових конфліктів, їх суттєві небажані наслідки пов'язані насамперед з невмінням владних структур прогнозувати появу і розвиток конфліктів¹.

Кризові явища значно збільшуються, коли відсутнє єдине правове поле, яке висуває однакові вимоги до всіх членів суспільства, що відкидає так званий подвійний стандарт в юридичній оцінці дій суб'єктів права. Виникнення конфліктів на різних рівнях обумовлено також і тим, що спостерігається дефіцит нових уявлень і підходів до управління соціальними процесами в умовах трансформації, необґрунтоване дотримання норм соціального регулювання, які прийняті у розвинутих західних країнах, де суспільні процеси перебувають в іншій фазі розвитку, а соціальне середовище має особливі риси, не притаманні нашому суспільству.

Трансформація є необхідним інноваційним процесом, але, на жаль, відсутня глобальна політика з «соціальної реконструкції», як і стратегія суспільного втручання, за допомогою якої могли би бути прискорені економічний розвиток, соціальна інтеграція і політична консолідація. Цей процес дуже складний, суперечливий і багатозначний.

¹ Див.: Тацій В., Тодика Ю. Функціонування державної влади в аспекті конфліктології // Право України. – 1997. – № 8. – С. 29–30.

Соціальні конфлікти часто породжують тяжкі й навіть трагічні наслідки, тому їх цивілізоване подолання стає пріоритетною потребою. Але для вироблення адекватного «мирного» інструментарію необхідна відносно розвинута загальна теорія соціальних конфліктів.

Таким чином, в Україні нагальною стає потреба зосередження зусиль вітчизняних фахівців-конфліктологів на роботі прикладних методик не лише цивілізованого демократичного вирішення соціально-політичних конфліктів, а також переведення вже існуючих конфліктів з потенційно деструктивного руслу у конструктивний діалог.